

Voigt Vilmos – Tóth Szergej

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest – Szegedi Tudományegyetem, Szeged
voigtbudapest@gmail.com; toth@jgypk.u-szeged.hu

Megjelent a következő kötetben:

„...*hogy legyen a víznek lefolyása...*” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére.*
Szerkesztette: Benő Attila, Fazakas Emese, Kádár Edit. Erdélyi Múzeum-Egyesület,
Kolozsvár, 2013. 531-549.

A város szemiotikája felé Városi tünettan*

Minden emberi településnek van jelrendszere, ám a modern nagyvárosokban ez jobban látszik, és a mai tömegkommunikáció egyik részeként hat. Megőrzi és továbbfejleszti a régi jeleket, és új jeleket hoz létre. Templomok, hidak, utak, kertek és parkok fennmaradnak és átalakulnak, újak (például sportstadion, repülőtér, földalatti, de akár a mozgólépcsők és a szórakoztató meg bevásárlóközpontok) jelennek meg. Új jelekre is mindig szükség van: a közlekedési lámpák vagy a gyalogosátkelők „zebrái” csak újabban léteznek. A légszennyeződés mértékét jelző információ kijelzését nem is veszi észre a legtöbb városlakó. Az autók dudálását hol „fejlesztik”, hol meg szinte betiltják. Rendszámtábláikat állandóan „korszerűsítik” – jó pénzért. Utópiák szerzői (igen régóta) tüzetesen szokták leírni az általuk elképzelt jövő városi jelrendszereit, ehhez (amatőr szemiotikusként) sok ötletük van. Vagy csak kiemelnek egy-egy vonást, mint Déry Tibor regényében (*G. A. úr X-ben*, 1964) a várost kívülről körülvevő, hatalmas és szinte áthatolhatatlan roncstelepeket.

Minden emberi településnek van jelrendszere, de a „falu”, sőt még a „kisváros” is inkább csak önmagát adja. A nagyváros jelvilága ennél bonyolultabb: önmagán kívülre is utal. Nem csupán a „főváros” használ olyan jeleket, amelyek arra vonatkoznak, hogy nemcsak maga a város a jel – hanem itt vannak a „nemzeti/állami” intézmények. Itt fejpályaudvarok vannak, nem átmenő pályaudvarok, mintha innen indulna ki és itt érne véget egy-egy kultúra. „Végállomás” – a jelek szempontjából is. Amikor pár évtizede bevezették a postai irányítószámokat, ezek hierarchiája igen nyilvánvaló lett. Természetesen „egyessel” kezdődik a főváros, és ennek központi része éppenséggel 1000-es számmal – azaz önmaga és dőlyfős jel (nem úgy, mint 4060: Balmazújváros, vagy 8752: Komáromváros – amelyek irányítószámainak felépítése is jelzi, mennyivel kevésbé fontos „városok”).

[531. oldal]

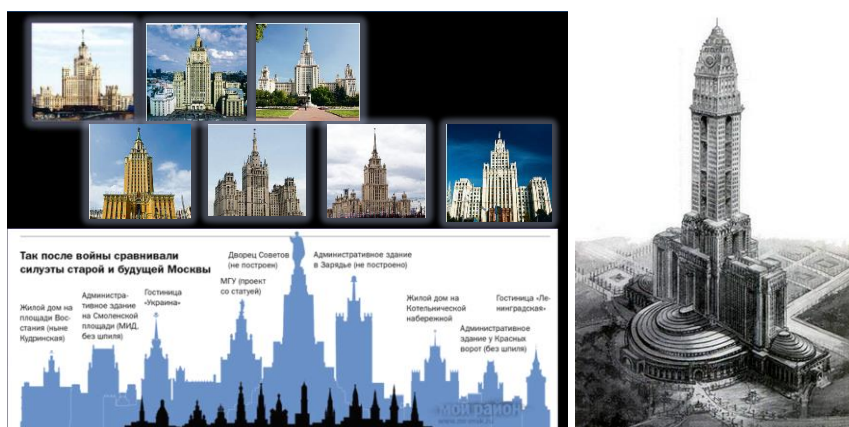
* Ez a kis tanulmány úgy született, hogy adva volt/van egy több ezer képből és fotóból álló dokumentált adatbázis, melyből válogattunk, egy szemiotikaprofesszor, aki elmondja a képekkel kapcsolatos gondolatait, egy alkalmazott nyelvész, aki nyitott szemmel jár-ke-l-fényképez a városban, és az ünnepelt, az általunk nagyra becsült Szilágyi N. Sándor nyelvészprofesszor, akinek szemiotikai tárgyú előadásaihoz szeretnénk e munkánkkal hozzájárulni.

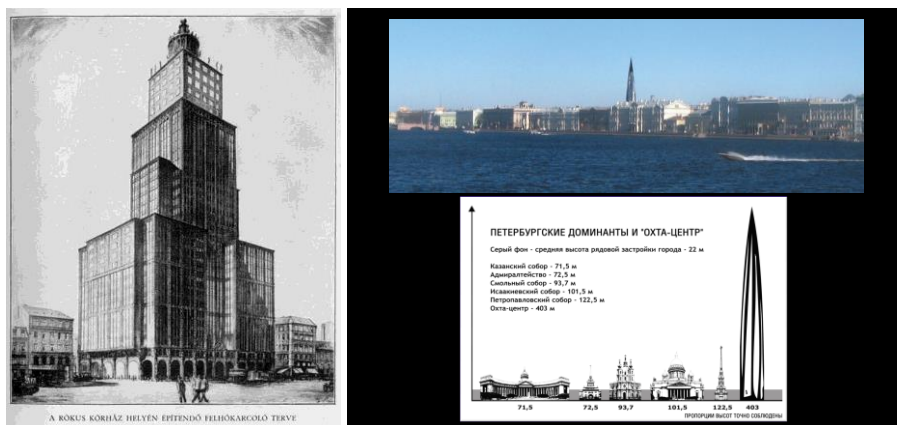

1–3. ábra. Magasházak / kisművésű „felhőkarcolók” / toronyházak a vidék Magyarországon: Pécsen (84 m), Gyöngyösön (70 m) és Szegeden (64 m). Granasztói Pál írja még megépítésük előtt, 1970-ben: „A leginkább abban látom a magasházak veszélyét – és ez mind építészek, mind építtetők részéről időnként megnyilvánul – ha pusztán formai, hatáskeltési szempontokból, s nem elég egyéb indokkal igénylik, javasolják, sőt, követelik. Még olyan keresgélésekről is tudok, amelyek azért folytak, hogy kijelöljék Budapesten a magasházak jó helyét a látképben, anélkül, hogy ott bármiféle konkrét szükségessége magasháznak felmerült volna. Ezt merőben formai megközelítésnek vélem, ami legfeljebb véletlenül eshet egybe konkrét szükséglettel. A város képe, főként összképe organikusan fejlődött és fejlődő képződmény; ami belőle kiemelkedik, az – nem értve ide a múlt századi sarokbérház kupolákat – többnyire okkal és valami célból valamiféle szükségességből emelkedik ki. Ez a szükségesség többnyire éppen oda is köti, a városnak ahhoz a pontjához.” (Granasztói Pál 1970.)

A városok szemiotikája úgy tízezer éves múltra tekinthet vissza. Sok minden, amiről azt hinnénk, modern jelenség – évezredek óta régi. Sokemeletes házak voltak már Föníciában – és vannak ezer év óta Jemenben. Az Egyesült Államok derékszőgben kimért utcái a római katonai építészetben megszabott rendszerhez képest nem sok újat adnak. Azt, hogy hatalmas épületeket emelnek a „fő” városban, nyilvánvalóan presztízscélból: legalábbis Dárius fővárosa, Perszeopolisz óta ismert uralkodói projekt. A 2600 éves itteni „százoszlopos csarnok” méreteiben, a pálmafákat utánzó oszlopok magasságában, az ezeket befedő, „könnyűszerkezetet” idéző árnyékvető tetővel a Brasília fővárost megtervező (és minap elhunyt) Oscar Niemeyer fantáziáján is túltett. A települések, főként a városok nevének átkeresztelése is örök történet. *Sztálinváros* több kommunista államban volt – *Sztálinfaluról* nem tudok. Mikszáth Kálmánnak viszont csak „Mikszáthfalva” jutott (az egykori szülőfalu, Sklabina/Szklabonya átkeresztelésével).

[532]

4–7. ábra. Felhőkarcolós álmok. A két világháború között tervezett és részben megvalósult – felhőkarcolók Moszkvában (4.), tervek Rómában (5) és Budapesten (6), ill. egy szentpétervári tervezet napjainkban (7). A fekete sziluett a forradalom előtti Moszkvái (4). A forradalom előtti legmagasabb építmény a Kremlben található Iván-harangtorony volt. A *Mole Littoria* római felhőkarcolót Mario Palanti tervezte, de nem épült meg (5). A megrendelő Mussolini – miután elfogadta az építészeti kamara és a szakszervezetek kritikáját – lemondott a tervről. Budapesten, a Rókus Kórház helyén épült volna fel az 1920-as évek végén a Gregersen Hugó tervezte felhőkarcoló (6). Európának egyik legegységesebb stílusban felépült városába, Szentpétervárra tervezett felhőkarcolónak már a terveit is nagy közéleti ellenállás fogadta.

Tóth Szergej „városi tünettana” csak morzsákat mutathatott be mindebből, és a 20. századra szűkített társadalomtörténeti megjegyzései is egy sokévezredes folyamat csak pár vonulatát idézik. „Mindig így volt e világi élet” – mondja a költő. Ma Budán, a Fő utca közepén, a Kapucinusok templomában még megvan egy „szamárhátú” boltozatív, ami a korábbi török templomból maradt meg, amely meg a középkori keresztény templom átalakítása volt. Uralmak, ideológiák, vallások gyakran lerombolják, átalakítják a városok régi jeleit, maguk aztán újakat hoznak létre – és ezek olykor kísértetiesen hasonlítanak a felszámolni remélt régebbi jelmegoldásokra. Leginkább a vetélytársnak vélt vagy megdöntött ideológiák és vallások jelszerű építményei számíthatnak erőszakos pusztulásra, mint a Bastille vagy a berlini fal. A perui Cuzco katolikus katedrális alsó rétegein az inkák Nap-temploma állt. A mai turista is inkább ezt csodálja, mint a különben rangos barokk templomot. A hírhedt pesti „Újépület” helyén levő Szabadság téren Trianon után az Ereklés Országzászló, a második világháború után a „felszabadító szovjet hősök” emlék-obeliszkje áll.

[533]

8–10. ábra. Az újra szimbólummá tett Felszabadulási emlékmű 2006-ban és 2011-ben (8–9), és új szimbólumnak szánt (EU-csatlakozás), befejezetlen „Időkerék” (10). Lebontják? Eladják? Vannak, kik nemcsak

a jelháromszögben hisznek, de a szavak erejében és hatalmában is. 2001-ben, az ún. *Szabadság tér Egylet* azt javasolta, hogy a „DICSŐSÉG A FELSZABADÍTÓ SZOVJET HŐSÖKNEK” feliratot a következő szövegek egyikére lehetne kicserélni: „Emlékül a fasizmus alól felszabadító szovjet katonáknak”; „Emlékül a háborúban elesett szovjet katonáknak.”; „Emlékül a náci megszállás alól felszabadító szovjet katonáknak”; „A fasizmus elleni harcokban elesett szovjet katonák emlékére”. A világ legnagyobb homokóráját a rendszerváltáskor lebontott Lenin-szobor helyére állították fel. Az eredeti terv szerint nemcsak a tengelye körül forgott volna, hanem síneken 64 év alatt jutott volna el az Ajtósi Dürer sorig. Az ötlet gazdája *Herner János* filozófus, az építésztervező *Janáky István* volt. Politikai üzenet nélküli, kortárs formanyelvű köztéri műalkotásnak gondolták ki, politikai üzenetet hordozó kortárs formanyelvű köztéri, elhanyagoltságra ítéltetett „mérnöki munkává” vált.

11–13. ábra. Selejtezésre ítéltetett ötvenhatos emlékművek: Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc központi emlékműve Budapesten, az Ötvenhatosok terén (2006. Alkotók: I-Ypszilon alkotócsoport: Emödi-Kiss Tamás, György Katalin, Horváth Csaba, Papp Tamás), (11) és Rajk László Veszprémbe tervezett ötvenhatos emlékműve a látványképen (12) és a Veszprémi Közülemi Szolgáltató Zrt. Házgyári úti telephelyén (13). Idézetek a műértő „(város)politikusoktól”: „... ahogy valószínűleg ki kell cserélni ezt a MÉH-telep funkciójú, emlékműnek csúfolt valamit az 56-osok terén a Városligetben.”; „Valóban pert kezdeményezett az önkormányzat Rajk László ellen, hiszen az elkészített emlékmű nem az általunk megrendelt saválló anyagból készült.” (A központi emlékmű 2012-ben még a helyén van.)

[534-535]

A felhőkarcolók előzményei a piramisok, Babel tornya, a rodoszi kolosszus, a hátsó-indiai óriási Buddha-szobrok. Nemcsak a legkiválóbb technika, hanem a centrális akarat kifejező jelei. A cseh Jan Weiss antiutópikus regényéből (*Dűm o Tisici Patrech*, 1929) fogalommá vált „ezeremeletes ház” a társadalom új, hierarchikus újjászervezésének is szimbóluma. A *World Trade Center* elpusztítása csak növelte az ilyen „égigérő” épületek jelszerűségét.

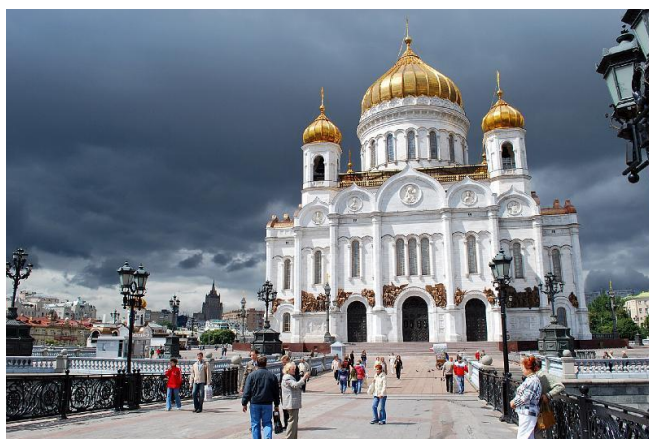

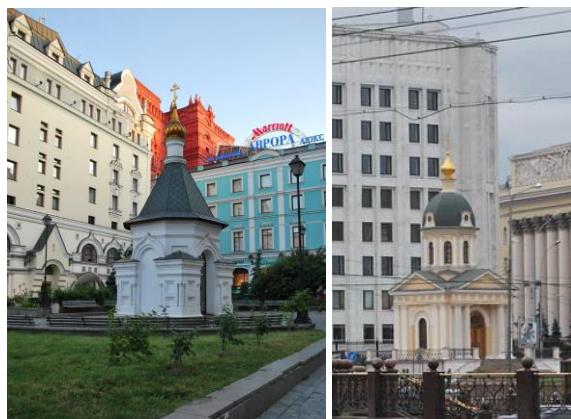
14–17. ábra. Keresztek és kopjafák. A budapesti *Regnum Marianum templom* (lebontották az 1950-es években), (14), illetve a szegedi Kálvária téri kápolna (lebontották a 60-as években) a két világháború között (15). A lerombolt templomok helyén keresztek és kopjafák (2011), (16–17.).

Nyilvánvaló, hogy a templomok, szentélyek elhelyezkedése, méretei is jelképek. A tornyos–kupolás szerkezet az ég felé mutat, belül pedig egy szféra/bura alatt a hívők összetartozását jelzi. A bizánci építészet egészen kicsiny és óriási méretű templomokban valósította meg a fő- és mellékkupolák, fő- és kisebb tornyok erre utaló jelrendszerét, amit a pravoszláv egyház is átvett. És a talán minden idők egyik legzseniálisabb építésze, Szinan pasa (1489–1578) is ugyanezt a megoldást fejlesztette tovább az isztambuli Szulejmán-mecsetben meg a drinápolyi Szelim-mecsetben. A technikai bravúr az volt, hogy a bizánciak által a Hagia Szofia templománál alkalmazott falterheléseknél és boltozatoknál merészebb módokat itt hogyan lehet megvalósítani. A templom ugyanis nemcsak az ég és az isten jele, hanem a dölyfös és önérzetes emberé: a tervező és mérnök technikai tudásáé is. Ibsen *Solness építőmester* drámájában (1892) ez azt „felfelé törekvés” jut el a katasztrófaig.

18-19. ábra. Felrobbantott templomok. Bolsevikok által lerombolt, felrobbantott moszkvai és szentpétervári templomok. A forradalom előtti Oroszországban 4 egyházi egyetem, 58 szeminárium, 1250 kolostor, 55173 pravoszláv templom, 25000 kápolna, 4200 katolikus templom, 25000 mecset, 6000 zsinagóga, több mint 4000 imaház létezett. 1917 és 1949 között a hatalom csak a pravoszláv templomok közül **több mint 30000-et semmisített meg**. Párbeszéd Abduladze grúz rendező *Vezeklés* című filmjéből: „– Mondja kedveském, ez az utca a templomhoz vezet? – Ez az utca nem vezet semmiféle templomhoz. Azt már régen felrobbantották...– Ez az utca nem vezet templomhoz? Akkor ezt az utat nem volt érdemes felépíteni.”

20-23. ábra. Kápolnák, templomok. A lerombolt templomok helyére jobb esetben park, többnyire viszont nyilvános WC, jellegtelen épület került. A felrobbantott Megváltó Krisztus-székesegyház helyére tervezték Moszkva legmagasabb épületének szánt Szovjetek palotáját, végül csak az óriási uszodát sikerült megvalósítani (20.). 1994-ben kezdték meg a templom újjáépítését és 2000-ben szentelték fel újra (21). A rendszerváltás után az állam által támogatott és véghezvitt megoldások: vagy a lerombolt templomok teljes újjáépítése, vagy, ha ez helyhiány miatt már nem volt lehetséges, helyükön emlékkápolnák felépítése (22-23.).

Az általunk jól ismert nevezetes katedrálisok szintén leginkább a városokban vannak, amelyek olykor éppen a fontos templom miatt lettek várossá. Jeruzsálem, Róma, Santiago de Compostela, Lourdes és Fatima vagy Salt Lake City példa erre. Am a portugáliai Tomar burgund gótikus stílusú kolostortemploma sem akármilyen: a jeruzsálemi szentély és a Grál-templom újraálmodása, kívülről tizenhat oldalú, belülről nyolcszegletű kompozíció. És nem is városban található.

Nemcsak utalásként jelentek meg a modern, nem vallásos világnézetek keretében hasonló elképzelések, hanem direkt módon is. Lyonel Feuchtinger fametszete, *A szocializmus katedrálisa* már 1918-ban elkészült.

Az önkényuralmak ezekhez képest kívánnak új városi jelképépületeket emelni, sőt az egész várost ezeknek alárendelni. Napóleon építészei még jobbak voltak: a Pantheon és az Invalidusok épületkörszete máig szép. Albert Speer gigantomániája már jobb, hogy nem valósult meg (még Nürnbergben is csak részint). Mussolini római fóruma ma kisszerűnek tűnik, és a pekingi Tiltott Város térszimbolikája jobban hat. A sztálinizmus meg, noha mindent elkövettek, hogy a Dnyeprosztrój gátja a mindent legyőző új ember jelképévé váljon, azért sem ezt, sem a jóval későbbi bratszki vízierőművet nem tudták szentéllyé fejleszteni. Az Egyesült Államokban mindmáig a „természetes” gát és vízesés, a Niagara több látogatót vonz, mint a különben építészeti bravúr coloradói Boulder Dam víztározó gátja. (Egyébként a Las Vegasból ide szervezett túrákon a Grand Canyont is meglátogatják).

24–35. ábra. A városok jelei vagy észrevétlenül, vagy sokszor bosszantó módon láthatóan és kihívóan itt vannak körülöttünk. A szegedi Hattyas utcai valamikori laktanyaépületek téglafeliratai: sajátos graffitik, téglakarcok, régmúlt idők katonáinak emléknyomai (24–29.). De a graffitik ott voltak az ókori Pompeiben csakúgy, mint a középkori kijeji székegyház falán, talán unalmában egy kisgyerek karcolta, (30.), a kolozsvári ortodox templomban (31.), a Szegedi Nagyállomás márványkorlátján (32–33.). Prágában, a zsidó temetőben

(SHALOM!), (34.) és Londonban egy ház falán, dacolva egy kamerával (WHAT ARE YOU LOOKING AT?), (35.). Lehet egy törvénnyel büntetendő cselekmény, de lehet egy értelmezhető üzenet is.

[538]

Tóth Szergej bemutatja a különböző privát falkarcolásokat és feliratokat is. Igazában ezek is „városi” vagy legalábbis nagyobb közösségre számító közlések. Két fő csoportjuk van: a turista „én itt jártam” Kilroy-szövege, meg a nemi kapcsolatokat kibeszélő forma.

Hogy milyen sokféle, váratlanul gazdag a városi jelvilág, az „árvíztablák” is mutatják. (Tudtommal eddig senki sem foglalkozott ezzel a sajátos témakörrel.) Utána kellene nézni – árvíz történeti szempontból is – miért is készültek ilyen táblák?

36–42. ábra. Tetőző vízállásokat jelző táblák. Az árvizek legmagasabb szintjét jelző táblák feliratai Prágában (36.), Budapesten (37–38.) és Szegeden (39–42.) – csehül, magyarul és héberül.

[539]

Tisztán pragmatikai jellegűek a vezetékJelző táblák feliratai. Ezek száma is sokszorozható. Magam szinte minden reggel megcsodálom a budai Móricz Zsigmond körtéren a vízművek (gondolom, akna-) fedőjét, rajta a székesfőváros gyönyörűen kovácsolt/öntött címerével, a griffel meg az oroszlánál. Ez nyilván nemcsak tájékoztat: hol lehet lemenni a csőhálózatba, egyszersmind „felségjel” is.

43–50. ábra. Vezetékjelzők Szabadkán (43–44.), Amszterdamban (45.), Antwerpenben (46.), Párizsban (47.), Firenzében (48.), Zalaegerszegen (49.) és Budapesten (50.).

Az „utcakövek” és „botlókövek” megint csak Tóth Szergej felfedezései a szemiotika számára. Ezerféle változatuk van, külön kellene írni e jelekről is. Egyébként van múltjuk: nemcsak Szent László lovának nyoma a Tordai hasadéknál, meg a mátraverebélyi domboldalon, hanem Mohammed Al-borak nevű hófehér és szárnyas (a szó jelentése: ’villám’) lovának nyoma is ugyanilyen a jeruzsálemi Templomhegy szikláján; akkor keletkezett, amikor a próféta az égbe repült. (A nyitrai egyetemen pedig a végzetek lábnyomait festik rá évek óta a kollégiumi épület előtti aszfaltra.)

51–54. ábra. Utcakövek Temesváron (51.), eseményjelzők Moszkvában (52.), színházi premiertáblák Tallinban (53.) és Temesvárott (54.).

55–61. ábra. Botlókövek Szegeden (55–57.) és Zalaegerszegen (58–61.) 2011-ben. Az emlékezés köveit Gunter Demnig kölni művész helyezi el azok házak elé az utca aszfaltjába, ahonnan koncentrációs táborba vittek el valakit és soha nem tért vissza.. 2012-ben Budapesten a XII. kerületben és Szegeden is egy-egy eltűnt/ellopták/fölszedték.

[541]

Azt a jelező gyakorlatot, hogy a következő uralom szolgálai éppen az emlékmegőrző feliratokat kivésik, átvésik, megintcsak az ókori Egyiptomtól és Mezopotámiától kezdve ismerjük. E szemiotikai jelmegsemmisítésnek sosem lesz vége. Hogy emlékműveket, szobrokat oda-vissza küldöznek – ez is világjelenség. A Parlament előtti téren állt – és most visszatérő – Andrassy Gyula lovasszobrot ugyanúgy Bécsben öntötték, mint az 1849-ben a budai várat a honvédsereg ellen védő Hentzi Henrik szobrát, amely a budai Szent György téren állt (1852-től, majd az 1886-as véres tüntetés után az országgyűlés által 1899-ben a hűvösvölgyi hadapródiskola udvarába vándoroltatott, és végül 1918-ban szétszedett, hat mellékalakját viszont 1920-ban visszavásárolták). Igen sok emlékszoborról azt is mondják, hogy még anyagában, szigmatikájában is szimbólum: a legyőzött ellenség ágyúiból lettek öntve.

62–64. ábra. Üres feliratok: Köztársaság tér (2011-től II. János Pál tér), (62.); Szabadka (egy lefestett falfirka), (63.) Temesvár (... a **magyarok** Védőasszonyának) (64.).

Az emlékművek eleve szimbolikusak. Ezt nem mindig vesszük észre, ha például egy modernkori politikus személyét ábrázolják. (Ám egy lovasszobor már egyértelműen jelzi, jelképről van szó.) Viszont ha román városokban a főtéren Romulus és Remus meg az anyafarkas szobrát látjuk, ez ugyanúgy egy eredetmonda jele, mint a turul meg a kopjafa magyar területeken.

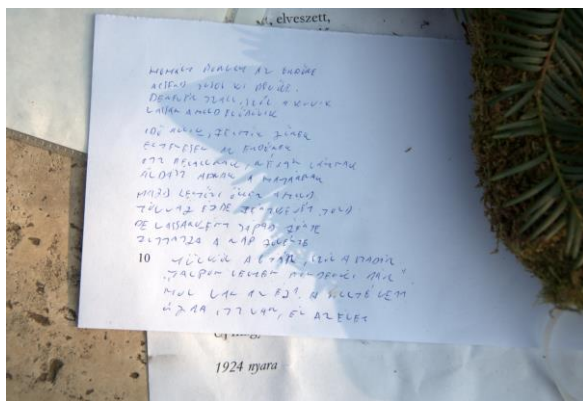
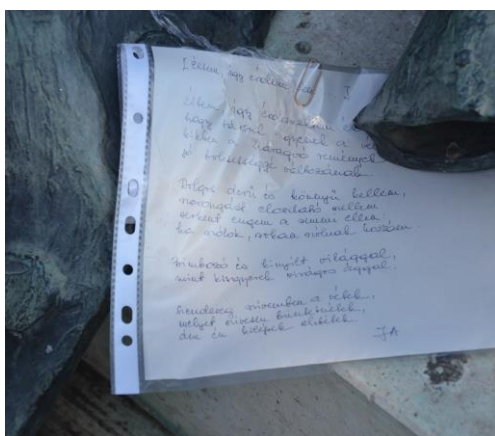
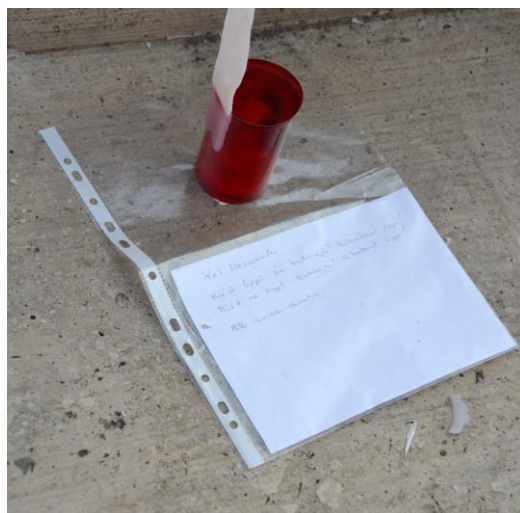

65–69. ábra. Kossuth Lajos tér 1944 előtt felállított szobrai: *Andrássy Gyula gróf lovas szobra* (1906. Zala György). A II. világháborúban megsérült, elbontották; *Tisza István gróf emlékműve* (1934. Zala György, Orbán Antal, Foerk Ernő). Főalakját 1945-ben ledöntötték, a mellékalakok Budapest más terein és vidéken lettek ismét felállítva; *Kossuth-szoborcsoport* (1927. Horvay János). Elbontották, jelenleg Dombóváron található; *Nagyatádi Szabó István szobra* (1932. Szentgyörgyi István). 1949-ben lebontották, 1990-ben visszahelyezték az eredetileg talapzatán lévő dombormű nélkül; *II. Rákóczi Ferenc lovas szobra* (1937. Pásztor János, Györgyi Dénes).

70–76. ábra. Kossuth Lajos tér 1944 utáni szobrai és emlékpontjai 2011-ben: *Kossuth-emlékmű* (1952. Kisfaludi Strobl Zsigmond, Kocsis András, Ungvári Lajos); *Országzászló* (1965.-ben avatták, 2006-ban felújították); *Károlyi Mihály szobra* (1975. Varga Imre); *József Attila szobra* (1980. Marton László és Vadász György); 1956-os emlékpontok: *szimbolikus sírfedőlap* (1991. Makovecz Imre, Fejkő (1996. Gömbös László); a *"Forradalom lángja"* (Lugossy Mária); becsapódó lövedékeit stilizáló golyók (Kampfl József, Callmeyer Ferenc); *Kovács Béla szobra* (2002. Kligl Sándor). 2012-ben Károlyi Mihály szobra már nem áll az eredeti helyén.

77–80. ábra. Üzenetek, levelek a Kossuth téri szobrok talapzatán 2011. november 2-án (főleg József Attila versek).

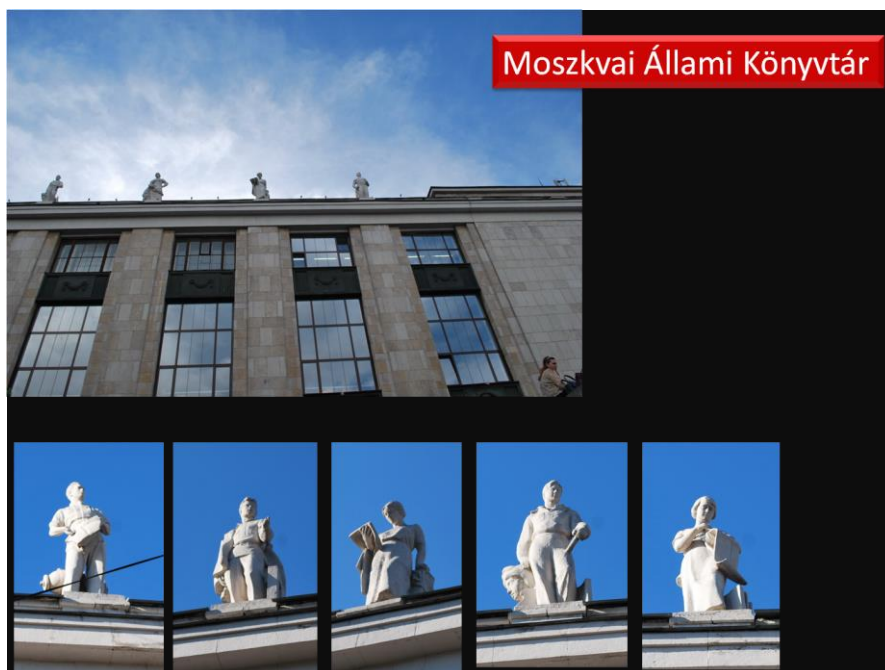

[544]

81–88. ábra Farkasok Erdélyben, Temesben és „hazájukban”, Itáliában. Romulust és Remust tápláló nőstény farkas Kolozsvárott (81.), Marosvásárhelyen (82.) és Temesváron (83.); Firenzében (ahol alig lelhetők fel), (84.), a lépten nyomon (tucatjával) láttatott a megalázott és folyton reménykedő Sienában (85–87.), és végül kihívóan a turisták által csodált Csodák terén (Campo dei Miracoli) Pisaban (88.).

A modern építészetszemiotika hőskorába vezet vissza a sajátos funkciójú épületek (a jelen esetben központi könyvtárak) alakjának vizsgálata. Az 1970-es években a német Martin Krampen elemezte a középületekről készített fényképeket, amelyeket fokozatosan egyre „elnagyoltabbá” tett – azt nézvén, meddig lehet még a jellegzetes szilüettekől felismerni használati céljukat: bíróság, iskola, gyár, múzeum-e az ábrázolt épület. Azóta alábbhagyott az ilyen építészetszemiotika, mégis találó, milyen allegorikus figurák szerepelnek a könyvtárápületeken. Egy sebészeti klinika vagy börtön homlokzata ritkán mutat fel ikonikus szoborábrázolásokat. Színházaknál is inkább az allegorikus alakok (és maszkok) ábrázolása a megfigyelhető. Ám egy könyvtár egyszerre ad tág teret a jelképezésnek és egyszersmind meg is köti e lehetőséget. A British Library híres, kör alakú régi olvasóterme úgy oldotta meg e szemioitikai problémát, hogy egy-egy tudományos szektor ablakához klasszikus mesterek mellszobrait tette. Ám ez a megoldás mára elavult. És Teller Ede vagy a DNS felfedezőjének szobrát senki sem ismerné fel.

[545]

89–90. ábra. Könyvtárépületek. Két hasonló korú, stílusú, konstrukciójú, funkciójú épület. Az egyik a totális diktatúrában épült Moszkvában (a képen látható szárnyát 1935-ben adták át), a másik a korszak egyik jól működő demokráciájában, Prágában (1928-ban adták át). Csak a szobrok árulkodnak: A prágai városi könyvtár homlokzatán színpadias és viccesen barokkos allegorikus alakok, a moszkvain az új kor új emberei: az olvasó munkás és munkásnő, az új értelmiség.

[546]

91–96. ábra. Sírfeliratok. Pravoszláv (91.), „kommunista” (92.), katolikus (93.) és református (94–96.) sírfeliratok Szentpéterváron (91.), Kolozsváron (92–93.) és Marosvásárhelyen (94–96.).

Feliratok, legkivált a temetőkben – mindenütt vannak. És ezek mindig jelek. Két fontos szemiotikai szempont említése maradt még feladatunk. A városi tünettan jelentős része a jelvilág – a társadalmi szemiotikának pedig igazán hálás területe. A jeltudomány elmélete számára is tanulságos az ilyen jelek keletkezése, élete, elpusztítása, újjáéledése – egyszóval *szemiózis*ja.

A másik szemiotikai tanulság a „városi tünettan” nemzetközi és korokon átívelő tipológiai jellege. Meglepő, mi mindent vesznek át az építészek és várostervezők egymástól. És mi minden hasonlít nagyon is egymáshoz – pedig az alkotók nem tudtak egymásról. A társadalom hasonlósága az, ami a városok és építményeik hasonló jelviszonyait létrehozta. Egy 1973-as dolgozatban az „álklasszicizmus” és a „megalománia” 20. századi példái közé a fasiszta Németország és az Egyesült Államok mellett a Szovjetunióból kerültek képek – az utóbbit ki is cenzúrázták, ám a megmaradt szöveg így is magáért beszél (Voigt 1973).

Tudjuk, hogy a jelnek többek között két fontos értelmezése is lehetséges: egyfelől tünet (szimptóma), másfelől jelzés, jeladás. A fenti képeket nézve sokszor nehéz megkülönböztetni: tünetről vagy jeladásról van szó.

[547]

Hivatkozások/irodalom

- Balázs Géza 1987. A firkálások kutatása és nyelvi jellemzői Magyarországon. *Magyar Nyelvőr* 111. 330–8.
- Balázs Géza 1999. Kommunikációs létformák és átcsapások. (Nyelvi-szemiotikai megjegyzések az ezredvégen). *Magyar Nyelv* XCV. évf. 2. szám. 138–153.
- Boros Géza é.n.: *Órzott-védett műtárgy. Az idő mókuskereke*. artportal.hu. artportal.hu/content/boros_geza_orzoettvedett_mutargy_az_ido_mokuskereke (2012. 12. 20.)
- Csordás Lajos 2007. Emlékezni lépten-nyomon. *Népszabadság*. április 27.
- Építészforum. Rajk László készíti az 1956-os Emlékművet Veszprémben. epiteszforum.hu/node/8187 (2012. 12. 20.)
- Gerő András 2011. *Retrotér. A Kossuth tér átrendezéséről*. Magyar Narancs XXIII. évf. 43. szám. mancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=24831 (2012. 12. 20.)
- Granasztói Pál 1970. A magasházak vitájához. *Budapest*. 7. szám. Július. www.budapestfolyoirat.hu/archivum/1970/7 (2012. 12. 20.)
- Hubbes László – Tamás Dénes é.n. Szemiotika. A jel tudománya. jel-képesség. <http://jelkepesség.files.wordpress.com/2010/06/szemiotikajegyzet.pdf> (2012. 12. 20.)
- Jakab Albert Zsolt 2002. A padfirkák-kultúra. In: Szabó Á. *Töhötöm (szerk.): Lenyomatok. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. 217–232.
- Jakab Albert Zsolt 2005. Firkáló és politizáló ifjúság Kolozsváron. *Korunk*. korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=11&cikk=8021 (2012. 12. 20.)
- Jamrik Levente 2011. 192 várost alapított Mussolini: a fasiszmus felhőkarcolói és kolóniái. falanszter.blog.hu/2011/01/29/192_varost_alapitott_mussolini_a_fasizmus_felhokarcoloi_es_koloniai (2012. 12. 20.)
- Jamrik Levente 2011. A Horthy-korszak meg nem épült felhőkarcolói. falanszter.blog.hu/2011/04/17/a_horthy_korszak_meg_nem_epult_felhokarcoloi
- Kis magyar felhőkarcológia. koos.hu/wp-content/uploads/gallery/2007-1125-dubai/dubai__31__2.jpg (2012. 12. 20.)
- Krampen, Martin 1975. Az építészet szemiotikája. In: Horányi Özséb–Szépe György (szerk.): *A jel tudománya*. Gondolat Kiadó, Budapest. 543–551.
- Petőfi S. János 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szöveg szemléletbe*, Akadémiai Kiadó, Budapest. 302.
- Somlyódy Nóra 2006. *Tízezer felkiáltójel* (Emődi-Kiss Tamás és Papp Tamás – építészek, György Katalin és Horváth Csaba – képzőművészek). Magyar Narancs XVIII. évf. 45. szám.
- Tenczer Gábor. Meg akarom mutatni a másik arcomat. *Index*. index.hu/belfold/budapest/2010/09/22/meg_akarom_mutatni_az_arcomat_amit_nem_is_mernek/?rnd=323. (2012. 12. 20.)

- Tóth Szergej 2009. A szovjet ikon. In: Balázs Géza–H. Varga Gyula: *Ikonikus fordulat a kultúrában*. Líceum Kiadó, Eger. 152–167.
- Tóth Szergej 2011. *Nyelv, kép, hatalom*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Tóth Szergej 2012. *Nyelv–kép–hatalom*. Posztterek 1-9. Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a kárpát-medencében. MANYE XXII. kongresszusa. Szeged. 2012. április 12–14.
- Tuti 2011. *Civilek a Kálvária téri kápolna visszaállításáért*. szegedma.hu/hir/szeged/2011/07/civilek-a-kalvaria-teri-kapolna-visszaallitasaert.html (2012. 12. 20.)
- Voigt Vilmos 1973. A művészet a társadalmak történetében. In: Vitányi Iván (szerk.): *A művészetek*. Minerva (Minerva Nagy Képes Enciklopédia), Budapest. 81-131.
- Voigt Vilmos 2009. *Bevezetés a szemiotikába*. Loisir Könyvkiadó.
- Voigt Vilmos 2011. *Jeltudomány*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- COBAPX Проект Советская архитектура. sovarch.ru/resources/ (2012. 12. 20.)
- Balkon. Kortárs művészeti folyóirat. Budapest. <http://www.balkon.hu/> (2012. 12. 20)
- Fotók: img-fotki.yandex.ru/get/3811/aleks-dralo.45/0_2ad43_43300d4f_XL (20. ábra); www.szoborlap.hu / Neszták Béla és www.szoborlap.hu / Sila (2012. 12. 20.); ill. a szerzők saját fotói.

[548-549]

Summary

Towards the semiotics of cities
Urban symptomatology

Cities are signs, and large cities display more signs than small ones. Urban history in the past ten thousands years can easily prove this theorem. Analyses of sky-scrapers and cathedrals are well-known topics for semiotics. Inscriptions, sculptures and monuments may have a long history with radical status shifts. There are two remarks to be expressed: the semiotics of cities is an important chapter in the study of semiosis – and their comparative typological study shows how similar the cases are, both in time and in their cultural horizon. The images showing the signs and symptoms of the city, accompanied by comments focusing on 20th century social history, evoke only a few moments of a process of many thousand years.

[549]